

УДК 78.071(092):7.03(477.83/.86)"18/19"

Стець Галина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри методики музичного
виховання і диригування Дрогобицького
державного педагогічного університету
ім. Івана Франка
ORCID 0000-0002-2421-0091
stetshalyna@ukr.net

МИСТЕЦЬКА ПОСТАТЬ ОТЦЯ ЙОСИФА КИШАКЕВИЧА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Мета роботи – проаналізувати особливості різносторонньої діяльності блискучого галицького композитора, хорового диригента, педагога та священника Йосифа Кишакевича; дослідити його внесок у закладення підґрунтя професійного музичного мистецтва українців Галичини; детально висвітлити його найважливіші опуси за жанровим принципом. **Методологія дослідження** пов'язується із застосуванням методу системного та компаративного аналізу, інтеграції результатів аналізу для розкриття історичних обставин формування творчої особистості митця, його індивідуального стилю та особливостей мистецьких здобутків. **Наукова новизна:** 1) вперше цілісно охоплено музично-просвітницькі, педагогічні та творчі аспекти різнобічної діяльності композитора; 2) застосовано компаративістський підхід до висвітлення діяльності о. Й. Кишакевича на фоні інших музичних діячів того часу, здійснено спробу виокремити серед них постать митця, як геніального творця церковної музики. **Висновки.** Композиторська спадщина о. Й. Кишакевича представлена численними творами, характерними не лише розмаїттю жанрів та форм, а й багатою образно-емоційною палітрою. Однак, саме хорова музика найбільш повно розкриває його індивідуальний стиль, що мав особливі ознаки та помітно виділявся серед творчості інших композиторів того часу. Своєю активною різнобічною діяльністю о. Й. Кишакевич залишив яскравий слід в історії української музичної культури Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття та сприяв подальшому її розвитку.

Ключові слова: українська музична культура, музично-просвітницька діяльність, духовна музика, хорова творчість, церковне середовище, Й. Кишакевич.

Стець Галина Володимирівна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры методики музыкального воспитания и дирижирования Дрогобычского государственного педагогического университета им. Ивана Франко

Художественная фигура отца Иосифа Кишакевича в контексте развития украинской музыкальной культуры Галичины конца XIX – первой половины XX века

Цель работы – проанализировать особенности разносторонней деятельности блестящего галицкого композитора, хорового дирижера, педагога и священника Иосифа Кишакевича; исследовать его вклад в закладки основы профессионального музыкального искусства украинцев Галичины; подробно осветить его важнейшие опусы по жанровому принципу. **Методология исследования** связывается с применением метода системного и сравнительного анализов, интеграции результатов анализа для раскрытия исторических обстоятельств формирования творческой личности музыканта, его индивидуального стиля и особенностей художественных достижений. **Научная новизна:** 1) впервые целостно охвачено музыкально-просветительские, педагогические и творческие аспекты разносторонней деятельности композитора; 2) применен компаративистский подход к освещению деятельности о. И. Кишакевича на фоне других музыкальных деятелей этого времени. Предпринята попытка выделить среди них фигура художника, как гениального создателя церковной музыки. **Выводы.** Композиторское наследие о. И. Кишакевича представлено многочисленными произведениями, характерными не только разнообразием жанров и форм, но и богатой образно-эмоциональной палитрой. Однако именно хоровая музыка наиболее полно раскрывает его индивидуальный стиль, который имел особые признаки и заметно выделялся среди творчества других композиторов этого времени. Своей активной разносторонней деятельностью о. И. Кишакевич оставил яркий след в истории украинской музыкальной культуры Галичины конца XIX – начала XX века и способствовал дальнейшему ее развитию.

Ключевые слова: украинская музыкальная культура, музыкально-просветительская деятельность, духовная музыка, хоровое творчество, церковная среда, Й. Кишакевич.

Stets Halyna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Methodology of music education methods and conducting Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

The artistic personality of Father Joseph Kyshakevych in the context of the Ukrainian musical culture development of Galicia at the end of the 19th - the first half of the 20th century

The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the versatile activity of the brilliant Galician composer, choral conductor, teacher and priest Joseph Kyshakevych, to examine his contribution to the foundation of the professional musical art of the Ukrainian people of Galicia, detailing his most important opus by genre principle. **The methodology** is associated with the use of the system method and comparative analysis, the results of the analysis integration to reveal the historical circumstances of the creative personality formation of the artist, his individual style and the peculiarities of artistic achievements. **Scientific novelty:** 1) for the first time the music-educational, pedagogical and creative aspects of composer's versatile activity were comprehensively covered; 2) a comparative approach to the coverage of the Father Joseph Kyshakevych activity on the background of other musical figures of that time was realized, as well as an attempt to distinguish him among them as the artistic figure and the genius creator of church music. **Conclusions.** Musician inheritance of J. Kyshakevych is represented by numerous works, which are characterized not only by the diversity of genres and forms but also by a rich figurative and emotional palette. However, it is choral music that most fully reveals his individual style, which had special features and distinguished himself prominently among the creativity of other composers. His active diversified activity Father J. Kyshakevych left a bright trace in the history of the Ukrainian musical culture of Galicia at the end of the 19th and the beginning of the 20th century and contributed to its further development.

Key words: Ukrainian music culture, musical and educational activities, spiritual music, choral work, church environment, Joseph Kyshakevych.

Актуальність теми дослідження. В історії становлення та розвитку галицької музичної культури другої половини ХІХ – початку ХХ століття знаходимо чимало яскравих імен митців, котрі займались активною музично-просвітницькою діяльністю та творчістю, не здобувши для цього відповідної спеціальної

освіти. Однак, завдячуючи власному таланту та величезному практичному досвіду залишили безцінну духовну спадщину, творячи її протягом усього життя для прийдешніх поколінь.

Окреслений історичний відрізок часу певний період залишався малодослідженим внаслідок суспільно-ідеологічних причин. У зв'язку з цим, особливо актуальною постає проблема вивчення діяльності композиторів-священників, котрі своїм практичним досвідом здійснювали все можливе для подальшого розвитку української музичної культури.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання відродження та розвитку музичного мистецтва Галичини XIX – початку XX століть та ролі духовенства у цьому процесі частково досліджені у наукових працях І. Бермес, В. Гордієнка, П. Гушоватого, Л. Кияновської, Б. Кудрика, Н. Кушлик, З. Лиська, П. Черепанина, К. Черевко та ін. Творча спадщина українських музично-громадських діячів розглянутого періоду викликає значний інтерес у все більшого кола дослідників, таких як: І. Бермес, П. Гушоватий, М. Загайкевич, В. Камінський, Л. Кияновська, С. Кишакевич, І. Матійчин, П. Медведик, Ю. Медведик, М. Юрченко, Ю. Ясиновський та інші.

Мета статті полягає в тому, щоб обґрунтувати важливість даної проблеми та здійснити аналіз творчої спадщини і різносторонньої діяльності талановитого композитора-священника, хорового диригента, педагога та музично-громадського діяча, отця Йосифа Кишакевича.

Виклад основного матеріалу. Означений період пов'язаний з активною діяльністю духовенства, яке здійснювало величезну роль у формуванні національної ідентичності, відродженні та розвитку українського музичного мистецтва, зокрема хорового. Саме церковне середовище сприяло популяризації хорової музики, адже створені колективи виконували релігійні твори як українських, так і зарубіжних митців; активна церковна діяльність стала наслідком виникнення цілої плеяди талановитих композиторів-священників. І. Бермес наголошує на тому, що "хорове мистецтво Галичини у XIX ст. зародилося в церковному середовищі" [1, 208].

Як відзначає М. Черепанин, "духовенство, яке відіграло велику роль в розвитку нашої літератури, ще в більшій мірі причинилося до піднесення українського музичного життя. Музична культура краю в основному трималася в священницьких колах аж до початку XX ст." [11, 43].

Життя і творчість отця Йосифа Кишакевича є підтвердженням вищезазначеного. Митець добре знав особливості галицького суспільства та своєю невтомною працею сприяв закладенню міцного підґрунтя професійного музичного мистецтва українців Галичини.

Народився майбутній композитор 26 жовтня 1872 року в мальовничому містечку над долиною Сяном, Лежайську, в сім'ї Маркела Кишакевича і Барбари Гайдук [2, 8]. Професор В. Гордієнко, зауважує, що наприкінці XIX століття, м. Лежайськ "...було головним осередком українства Ланцутського повіту Австро-Угорської імперії", так би мовити "...бастионом українського життя – найбільш свідомим і творчим центром українського Засяння" [2, 7]. То ж цілком очевидно, що його українська сутність сприяла появі цілому ряду таких видатних українців, як о. Й. Кишакевич.

Після закінчення 4-річної народної школи у Лежайську, зацікавившись музикою, майбутній композитор продовжує навчання в Перемишльській музичній школі. Тут, протягом 1885–1888 років він навчається під керівництвом директора школи, професора Людвіка д'Арма Дітца, учня видатного польського композитора Станіслава Монюшка [2, 7]. Опісля, Й. Кишакевич здобуває освіту в чоловічій гімназії. Саме у цей період розпочинається його активна диригентсько-хорова та композиторська діяльність: спів у хорі, керівництво ним, створення "...квартетів на спів та оркестральних маршів, вальчиків та коломийок для шкільної музики" [10, 60; 8,408].

Вибір духовної освіти митцем був зумовлений декількома факторами. Перш за все, на це рішення вплинуло заснування співацького товариства "Перемишльський Боян", засновниками якого були о. М. Копко, Д. Кормош та сам Й. Кишакевич. Саме тут проводились перші музично-вокальні вечорниці, учасниками яких, в переважній більшості, були семінаристи. По-друге, 24 вересня 1891 року у Львові розпочалось проведення Синоду Греко-Католицької Церкви та й, як зауважує В. Гордієнко, "...переважна більшість тогочасних композиторів Галичини мали священничий сан. Це і о. М. Вербицький, і о. В. Матюк, о. П. Бажанський" [2, 15].

Не зважаючи на вибір життєвого шляху в духовному напрямку, а саме вступ до греко-католицької Духовної семінарії у Львові, восени 1891 року, Й. Кишакевич не полишає музичної самоосвіти. Митець продовжує вдосконалювати диригентсько-хорові та композиторські навички. У семінарії керує студентським хором [8, 408], для якого написав "Службу Божу" на чотири чоловічі голоси, яка, за твердженням П. Гушоватого, стала репертуарною окрасою багатьох хорових колективів, "...що сприяло активізації релігійно-морального виховання" [3, 9].

Аналізуючи творчу спадщину композитора (понад 200 духовних творів і близько 100 світських) [2; 9], відомий український музикознавець Л. Кияновська виокремлює його найважливіші опуси за жанровим принципом: духовні та світські хори, літургійні цикли, кантати та балади, обробки релігійних пісень [5].

Духовна музика була ключовим напрямком композиторської діяльності о. Й. Кишакевича. Окрім Літургій, у його творчому доробку знаходимо музику для всіх церковних обрядів та для кожного релігійного свята зокрема. Урочисті, чи ліричні пісні, гимни до Богородиці та інших святих формують окрему церковну групу. Серед найбільш популярних оригінальних церковних композицій, написаних "в дусі і характері народних" [5, 29], слід відзначити "Витай між нами, Христе, витай", "О спомагай нас", "Спи, Ісусе, спи" та інші.

З духовної спадщини митця вирізняються і багаточисельні обробки релігійних пісень для хорів різного складу, які характерні майстерністю хорового письма та користувались неабиякою популярністю. Така різноманітність хорового викладу була зумовлена, перш за все, практичними потребами, оскільки

двоголосні створювались, переважно, для шкільних хорових колективів, жіночі – для Руського дівочого інституту в Перемишлі, мішані – для хорів "Бояну" та інших [5, 9]. Підтвердженням цього може послужити збірка релігійних пісень, написана композитором як для жіночого, так і для чоловічого хорів: "Пісні під час Служби Божої на триголосій хор жіночий або мужеский" на молитвенні тексти збірника "Да святиться ім'я Твоє", виданого оо. Василіанами (до збірника ввійшли 9 номерів різних за характером та жанрами) [3, 10].

Світська творчість о. Й. Кишакевича представлена великою кількістю хорів (близько 75) та майже 20 кантат, які написані як на поезію українських класиків, так і своїх сучасників-аматорів. У доробку присутні твори як патріотичного спрямування, так і "жанрові сценки", казково-легендарні сюжети, філософські роздуми" [5, 51]. Саме протилежність цих двох сфер почуттів і переживань у поезії – героїко-патріотичної та лірико-споглядальної, філософсько-етичної, зумовлюють специфічність музичної мови о. Кишакевича у світських хорах. На цю характерну особливість вказує Л. Кияновська [5, 53], що помітно вирізняє митця з-поміж інших музичних діячів Перемишльської доби. Стосовно інтимної лірики, то до неї композитор звертався не так часто, однак з переліку найкращих варто згадати вокальний квартет "Молодість минула" на слова Ю. Федьковича.

Серед хорів патріотичної тематики, які написані "найбільш професійно і винахідливо", слід виділити "П'ять стрілецьких пісень на мужеский хор "3 днів слави і горя", які створені "... з використанням доволі контрастних жанрових моделей і з рисами сюжетної цілісності циклу" [5, 55]. З патріотичної музики композитора згадаємо і його улюблену "шевченкіану", адже саме поезію Великого Кобзаря Й. Кишакевич використовував у своїй творчості протягом всього життя: з 18 кантат і балад митця третину (шість) посідають вірші Т. Шевченка [5, 60].

Філософсько-символічна поезія у хоровій музиці о. Йосифа найчастіше представлена творами О. Олеса, одним з найкращих зразків яких являється хор "Розцвіли дзвіночки квіти". Як зауважує Л. Кияновська, "... лірико-філософські хори, безперечно, становлять найвартіснішу частину творчої спадщини композитора" [5, 64].

Розглядаючи великі вокально-інструментальні жанри у творчості композитора, а саме кантати, слід відзначити, що окрім масштабності форми, увагу привертає майстерно виписаний оркестровий супровід, який свідчить про неабиякий професіоналізм у пізнанні канонів оркестрового письма [5, 74]. Найбільш загальновідомі кантати композитора: "Тарасова ніч", "Гамалія", "Думи мої, думи мої" на вірші Т. Шевченка, "На вічну пам'ять І. Котляревському, гимн-кантата на релігійну тематику "Радуйся Мати" та інші. У цій групі творів присутні балади, мелодекламаційні драматичні картини на слова відомих українських поетів.

У творчому доробку о. Й. Кишакевича знаходимо декілька солоспівів та вокальних ансамблів на тексти українських поетів, оркестровий твір "Аврора", інструментальні твори для скрипки, кларнета, фортепіано [8, 408] переклади творів для хору, фортепіано та фісгармонії інших композиторів. Найбільш цікаві транскрипції – хорова поема о. М. Вербицького "Заповіт", "Гимн до Всевишнього" та "Різдвяна пісня" Л. Ван Бетховена [5,83].

Окрім активної творчої та музично-громадської діяльності, не можна не розкрити ще одну грань таланту митця – його вміння колекціонувати цікаву, до того ж, рідкісну нотну, періодичну та музикознавчу літературу. На цю характерну особливість вказує український мистецтвознавець О. Осадця [9]. Оскільки Й. Кишакевич не мав фахової музичної освіти, накопичена ним цінна бібліотека та архів "...не раз ставала йому в пригоді в його музичній практиці як диригентській, так і в композиторській, активно використовувалась для самоосвіти" [9,74].

Зібрана митцем книжкова частина бібліотеки вражає, перш за все, тематичною різноманітністю та обсягом: серед авторів – такі видатні західноєвропейські музикознавці, як А. Амброз, Х. Кнаббель, Г. Ріман, А. Ріхтер, С. Ядассон та інші. О. Осадця припускає, що за періодом видання цієї літератури (1900-ті рр.), можна вважати її, ймовірно, придбаною самим композитором [9,75]. Цінність цієї книжкової колекції підтверджує і думка відомого музикознавця М. П. Загайкевич про те, що "...на перших етапах розвитку музичної освіти в Україні закономірним було використання в навчальному процесі відомих музикознавчих праць західноєвропейських та російських авторів загальноісторичного характеру" [4, 425].

Різноманітністю музичних творів характерна нотна колекція о. Й. Кишакевича, яка представлена оперною, симфонічною та камерно-інструментальною музикою українських та західноєвропейських композиторів XIX – початку XX століття. С. Людкевич подає деякі відомості щодо музичних рукописів нотного зібрання, зокрема творів М. Вербицького, що свідчить про усвідомлення Й. Кишакевичем їхньої історичної та мистецької вартості: "[...] ще є автографи п'яти симфоній (котрих чисел?) і двох полонезів у посіданні о. Йосифа Кишакевича, який купив був їх у пок[і]йного] Є. Бачинського, бувшого директора укр[аїнського] театру "Бесіди", та в р. 1911-му визичив о. В. Садовському в Перемишлі" [7, 308].

Порівнюючи творчу діяльність о. Й. Кишакевича з тогочасними композиторами-священниками Галичини означеного періоду, варто зауважити, що не маючи професійної музичної освіти, він був визнаний за радянських часів та прийнятий до Спілки радянських композиторів 1940р. З його іменем пов'язаний розквіт та пожвавлення музичного життя Перемишля, який на той час був центром галицької музичної культури. Митець здійснював активну музично-громадську роботу по створенню нових хорових колективів, зокрема у Перемишльському та Ярославському повітах. У Ярославі працює катехитом, тут пише нові твори, які видає під назвою "Музичні твори Й. Кишакевича" та "Духовно-музичні твори". Відзначився він і на педагогічній ниві, – працював катехитом і вчителем музики в Українській гімназії та Інституті для дівчат у Перемишлі, в якому заснував, разом з піаністкою О. Ціпановською жіночий хор [8, 408].

На відміну від багатьох відомих тогочасних галицьких композиторів, таких як о. П. Бажанський, А. Вахнянин, о. В. Матюк, о. І. Воробкевич, о. О. Нижанківський, Д. Січинський, які займалися церковною

музикою "принагідно і побічно" [6], для о. Й. Кишакевича ця справа була сенсом усього його життя, яке він присвятив служінню Всевишньому. На цю визначальну відмінність вказує відомий український музикознавець, дослідник церковної музики Б. Кудрик. Погоджується з ним і В. Гордієнко [2, 25]. Церковна музика посідає у творчому доробку митця провідне місце, оскільки він досконало знав релігійні обряди, глибоко усвідомлював роль та місце музики в них. Саме сукупність цих знань сприяла створенню чудової церковної музики, яка "...найкраще відповідала канонічним вимогам, піднесена за духом, стриману і величну за своїми настроями і образами" [5, 8].

Ще однією особливістю, яка вирізняла о. Й. Кишакевича серед інших композиторів його часу, була його традиційність у написанні церковної музики, всупереч тому, що митцю були добре відомі зразки "прогресивніших" підходів до церковної тематики та літургійних жанрів у музиці. Як приклад, Л. Кияновська наводить творчість галичанина о. О. Нижанківського чи М. Леонтовича (стосовно музики композиторів з Наддніпрянської України, як зауважує музикознавець, то вона користувалась популярністю і була добре відомою в Галичині, на що вказують численні музикознавчі дослідження) [5, 30].

Наукова новизна. У статті цілісно охоплено різні аспекти діяльності композитора. На основі компаративістського підходу до аналізу діяльності о. Й. Кишакевича вперше здійснено спробу виокремити його постать серед тогочасних композиторів. Особистість музиканта висвітлено як геніального творця церковної музики.

Висновки. Мистецька постать о. Й. Кишакевича по-праву займає одне з провідних місць на ниві хорового мистецтва. Не маючи професійної освіти, митець отримав визнання ще за радянських часів як член Спілки радянських композиторів 1940р., здобув славу, як талановитий диригент, організатор та засновник хорових колективів. Окрім композиторської, активно займався педагогічною, видавничою, музично-просвітницькою, концертною діяльністю.

Й. Кишакевич ввійшов в історію української музичної культури як геніальний творець церковної музики, яка відзначається неповторною майстерністю хорового письма, тонким естетичним смаком та досконалим знанням релігійних обрядів. Його безцінна релігійна спадщина залишиться окрасою репертуару будь-якого хорового колективу та повинна зайняти належне місце у літургійній практиці. Найбільш відомі духовні та патріотичні пісні о. Й. Кишакевича становлять неабияку дидактичну вартість у музично-естетичному вихованні підростаючого покоління.

Література

1. Бермес І. Л. Український хоровий спів як соціокультурне явище : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2013. 432с.
2. Гордієнко В. Композитор о. Йосиф Кишакевич: біографічний нарис. Львів : Поклик сумління, 1998. 111с.
3. Гушоватий П. В., Коник-Козак О. Вокально-хорова творчість західноукраїнських композиторів-священників кінця XIX – початку XX ст. *Молодь і ринок*. 2012. № 10. С. 6–10.
4. Історія української музики : у 6 т. Друга половина XIX ст. / відп. ред. Т. Булат. Київ : Наук. Думка, 1990. Т. 2. С. 425.
5. Кияновська Л. О. Творчість отця Йосифа Кишакевича : монографія. Львів : Поклик сумління, 1997. 96 с.
6. Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. 128 с.
7. Людкевич С. П. Дослідження, статті, рецензії, виступи : у 2 т. / упор., ред. З. Штундер. Львів : Вид-во М. Коць, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. Т. 1. 495 с.
8. Медведик П. Діячі української музичної культури : матеріали до біо-бібліографічного словника / ред. О. Купчинський, Ю. Ясіновський. Львів : Записки НТШ, 1993. Т. 226. С. 408–409.
9. Осадця О. Специфіка формування нотного фонду. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2010. № 2. С. 65–86.
10. Садовський В.-Д. Йосиф Кишакевич. *Альманах музичний*: Літературна частина Першого ілюстрованого календаря музичного на рік 1904. / упор. Р. Зарицький. Львів : Друк. НТШ, 1904. С. 57–62.
11. Черепанин М. Музична культура Галичини (Друга половина XIX – перша половина XX століття) : монографія. Київ : Вежа, 1997. 328 с.

References

1. Bermes, I. L. (2013). Ukrainian choral singing as a sociocultural phenomenon. Drohobych: Enlightenment [in Ukrainian].
2. Ghordijenko, V. (1998). Composer about Joseph Kishakevich. Lviv: Call of Conscience [in Ukrainian].
3. Ghushovatyj, P. V., Konyk-Kozak, O. (2012). Vocal and choral creativity of Western Ukrainian composers-priests of the late XIX-early XX centuries. (issue. 10), (pp. 6–10). [in Ukrainian].
4. Bulat, T. (Eds). (1990). History of Ukrainian music: 6 t. The second half of the nineteenth century. (Vol. 2). Kyiv: Science. Opinion. [in Ukrainian].
5. Kyjanovska, L. O. (1997). Creation of father Joseph Kishakevich. Lviv: Call of Conscience. [in Ukrainian].
6. Kudryk, B. (1995). Review of the history of Ukrainian church music. Lviv: Ukrainian Institute of Ukrainian Studies I. Krypiakovich NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
7. Ljudkevych, S. P. (1999). Research, articles, reviews, speeches: 2 t. Z. Stunder (comp., ed.). (Vol. 1). Lviv: M. Kots. Institute of Ukrainian Studies. I. Krypiakovich NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
8. Medvedyk, P. (1993). The characters of the Ukrainian musical culture. O. Kupchynskij, Ju. Jasinovskij (ed.). (Vol. 226). Lviv: Notes of NTSh. (pp. 408–409). [in Ukrainian].
9. Osadcja, O. (2010). The specificity of the formation of a note fund. Notes by V. Stefanyk, Lviv National Scientific Library of Ukraine. (issue. 2), (pp. 65–86). [in Ukrainian].
10. Sadovskij, V.-D. (1904). Joseph Kyshakevych. Almanac musical: Literary part of the first illustrated musical calendar for the year 1904. R. Zaryckij (comp.). Lviv: Print. NTSh. (pp. 57–62). [in Ukrainian].
11. Cherepanyn, M. (1997). The musical culture of Galicia (Second half of the nineteenth and first half of the twentieth century). Kyiv: Tower. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.11.2018 р.